

УДК 316.61:004

*Трифаніна Л. С.,
аспірант кафедри
соціальної педагогіки
Інституту соціальної роботи
та управління
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена проблемі трансформації культури особистості в сучасному інформаційному суспільстві. Розглянуто зміст поняття “культура” та різні підходи щодо його трактування. Акцентовано увагу на структурі культури та її характерних ознаках. Проаналізовано визначення “інформаційне суспільство”. Інформаційну культуру представлено як один із спеціалізованих видів загальної культури особистості.

***Ключові слова:** культура, інформація, інформаційне суспільство, інформаційна культура.*

Статья посвящена проблеме трансформации культуры личности в современном информационном обществе. Рассмотрены содержание понятия “культура” и различные подходы к его трактовке. Акцентировано внимание на структуре культуры и её характерных признаках. Проанализировано определение “информационное общество”. Информационную культуру представлено как один из специализированных видов общей культуры личности.

***Ключевые слова:** культура, информация, информационное общество, информационная культура.*

In the article discusses the problem of transformation culture of person in modern information society. Considered substance the concept

of "culture" and different approaches to its interpretation. Accented attention to structure of cultura and its characteristic features. Analysed the definition of "information society". Information culture presented as one of the specialized aspects of general culture of person.

Key words: *cultura, information, information society, information cultura.*

Людство увійшло в ХХІ ст. в якісно новому соціокультурному вимірі порівняно з попередніми періодами нашої історії. Особливість ситуації нашого часу полягає в тому, що підвищення ролі інформації в суспільстві детермінує новий вид культури особистості. Культура як форма суспільної свідомості багатогранна в усіх сферах матеріального та духовного прояву життєдіяльності людей. Вона повинна осмислити себе в зовсім новій ситуації, коли реальне прискорення науково-технічного прогресу, динаміка соціально-економічних процесів, які відбуваються в світі, накладають відбиток на традиції культури, створюють принципово нові умови її розвитку.

З філософської точки зору поняття "культура" розглядали такі вчені, як Ю. М. Лотман, Р. Лінтон, П. С. Гуревич та ін.

У соціологічному розумінні термін "культура" зазначено в працях У. Беккета, Б. Малиновського, К. Юнга, А. Радкліфф-Брауна та ін.

З точки зору психології визначення "культура" досліджували такі науковці, як У. Самнер, Р. Бенедикт, Г. Стейн, М. Херсковіц та ін.

Обґрунтуванню поняття "культура" з позиції сучасної культурології була присвячена книга А. Крьобера, К. Клакхона "Культура, критичний огляд визначень", у якій автори навели понад 200 визначень культури.

Вагоме місце в сучасній культурології посідає концепція циклічного розвитку культури Джамбаттіста Віко, яка пов'язана з дослідженням історії культури.

Глибше концепція циклічного розвитку культури обґрунтована в наукових розвідках М. Я. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі.

Дослідження інформаційного суспільства знайшло відображення в працях А. І. Ракітова, В. З. Когана, Г. Беккера, Г. Брауна та ін.

Інформаційну культуру як фактор розвитку сучасного суспільства представлено в дослідженнях О. Малишевського, К. Коперсака, В. Пожуєва та ін.

Проте аспект трансформації культури особистості в умовах інформаційного суспільства недостатньо відображено в теорії та практиці сучасної педагогічної науки.

Тому метою нашої статті є теоретичне обґрунтування особливості розвитку культури особистості в сучасному інформаційному суспільстві.

Культура в різних її проявленнях є об'єктом і предметом вивчення багатьох конкретних наук. І кожна з них створює своє певне уявлення про культуру. Поняття “культура” є найбільш складним соціальним явищем. Існує безліч трактувань цього поняття. Американські культурологи, як встановив П. С. Гуревич, підраховали, що з 1871 р. по 1919 р. було дано всього сім визначень культури (перше з них, як вони вважають, належить видатному англійському етнографові Едуарду Тайлору), з 1920 р. по 1950 р. налічується вже 157 визначень. Надалі цей список значно збільшився.

Слово “культура” походить від латинських слів “colo”, “cultio” – обробіток, “colere” – обробляти, вирощувати, а пізніше – вклонятися, вшановувати (культ богів, предків). До середини I ст. до н. е. ці слова пов'язувалися саме із землеробською працею. Поступово поняття “культура” поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини. У листах Марка Тулія Цицерона (106–43 рр. до н. е.), відомих під назвою “Тускулапські бесіди” (45 р. до н. е.), вислів “cultura animi autem philosophia est” (“проте культура духу є філософія”) був спрямований на необхідність духовного, розумового розвитку людини як фактора її вдосконалення. Відтоді слово “культура” починає вживатися як синонім вихованості, освіченості людини, і в цьому значенні воно увійшло в усі європейські мови, в тому числі й українську.

Розглянемо підходи до розуміння поняття “культура”, його сутності та динаміки трансформації на сучасному етапі розвитку суспільства. З філософської точки зору, культура – це соціальна пам'ять людства. Ю. М. Лотман розуміє культуру як спадкову пам'ять колективу, що виражається в певній системі заборон і законів. Американський дослідник Р. Лінтон пропонує погляд на культуру як певну конфігурацію загальноприйнятої поведінки та результатів цієї поведінки, складові елементи якої сприймаються членами деякого суспільства і передаються наступним поколінням.

Культура нерідко виявляється об'єктом вивчення з боку не тільки філософів, але й соціологів, аксіологів, істориків, культурологів. П. С. Гуревич виділяє деякі специфічні підходи до культури. Перший з них – філософсько-антропологічний. Представники даного підходу – Арнольд Гелен і Едуард Тайлор. Культура в цьому випадку розуміється

як “сукупність різноманітних діянь homo faber”. Наступний підхід – філософсько-історичний. Він претендує на те, щоб розкрити механізм народження, виникнення самої людської історії. В епоху Просвітництва поняття “культура” використовується в ролі центральної категорії філософії-історії, що розуміється як “історія духу”. Культура тут синонім інтелектуального, морального, естетичного, розумного вдосконалення людини в ході її історичної еволюції.

Існує ще один підхід до трактування поняття “культура” – соціологічний. У цьому сенсі “культура”, на думку П. С. Гуревича, не містить у собі ніякої оцінки й відноситься до способу життя будь-якого суспільства в цілому. У кожного суспільства є своя культура, і кожна людина культурна в тому сенсі, що бере участь у тій чи іншій культурі. У соціологічному розумінні культура постає як “міцні вірування, цінності та норми, поведінки, які організують соціальні зв’язки і роблять можливою загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Беккет); успадковані винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї та цінності (Б. Малиновський); мова, вірування, естетичні смаки, знання, професійна майстерність і всякого роду звичаї (А. Радкліфф-Браун); загальний і прийнятий спосіб мислення (К. Юнг)” [4, с. 13–15].

Культура прищеплює людині набір ціннісних орієнтацій (цілі, ідеали, потреби), і тим робить її особистістю певного типу, що допомагає останній вжитися в суспільство, в ті чи інші соціальні структури та взаємодіяти з іншими особистостями. Культура перетворює нормативні зразки, встановлені в суспільстві, в ціннісні орієнтації. Вона формує особисті стереотипи цілеспрямованості і, відповідно, ціледосягнення. Культура є каналом, засобом формування цілісності особистості, і сама діяльність по створенню культурних цінностей обумовлюється станом культури, як об’єктивної реальності, і потребами особистості. Цілісність особистості можна розглядати як особистісне вираження культури.

Культура як зміст і певна характеристика життєдіяльності людини та суспільства – явище неоднозначне. З одного боку, культура виступає як феномен соціального організму та його еволюції, з іншого – як наукова категорія, що досліджує та визначає сутність, структуру і специфіку функціонування цього феномену. Як результат неоднозначності культури в сучасних гуманітарних галузях знань – культурології, філософії, історії, соціології та інших – існує безліч визначень культури, проте загальним для них є те, що під культурою, на противагу “натурі” (природі), розуміють все, що створила людина.

Культура – це не просто одна із специфічних сфер життя суспільства. Вона являє собою людський спосіб буття, що визначає увесь

спектр практичної та духовної діяльності людства, його ставлення до навколишнього світу і визначення свого місця й ролі в ньому. Зрозуміти сутність культури можна лише через призму продуктивної діяльності людини, суспільства, всього людства: створюючи матеріальні потреби свого існування, людина, спочатку й не усвідомлюючи цього, а потім цілком свідомо, розкривала свій духовний світ, тобто здібності та вміння, знання та світогляд, соціальні почуття й національний характер тощо [3, с. 58–59].

Кожна людина оволодіває тими культурними цінностями, які були створені її попередниками. Проте не завжди всі ці цінності доступні або цікаві для кожної конкретної людини. Скажімо, не кожен може побачити в оригіналі картину Леонардо да Вінчі “Джоконда”, яка знаходиться в Парижі у Луврі, або почути “живе” виконавче мистецтво видатних майстрів сучасності через недоступність придбання квитків на їхні виступи. Так само можна говорити про переваги одних культурних цінностей щодо інших. Наприклад, хтось віддає перевагу класичній музиці, а хтось – сучасній естраді, рок-музиці і т. п., хоч сучасна висококультурна людина має розуміти суть і життєве значення кожної культурної цінності.

Кожна людина робить свій внесок у культуру суспільства, оскільки результати її трудової діяльності мають культурне значення. Саме діяльний підхід до визначення культури як цілісного соціального явища дозволяє включити до сфери культури всі види людської діяльності: матеріальну та духовну. Цей підхід дає змогу сформулювати сутність феномену культури в найбільш узагальненому визначенні.

Отже, ми будемо ґрунтуватися на підході, за яким культуру розглядають як сукупність матеріальних і духовних цінностей, яка створена внаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом його історії, а також взаємовідносини, що склалися в процесі споживання, відтворення, цих цінностей і їх розподілу й обміну. Таке спеціалізоване, академічне визначення культури не виключає можливості трактувати її в ширшому значенні, коли під культурою розуміємо “культурні риси” людини – розум і почуття, мову і спілкування, естетичні смаки та норми поведінки тощо [1, с. 5–6].

Особливість культури саме в тому й полягає, що деякі її елементи і феномени існують як ідеї (ідеальні утворення), які поділяють усі члени даної етнокультурної спільності. Ідеї чи образи можуть предметнюватися в словах, сказаннях, в епосі чи здобутках художньої літератури тощо. Саме поняття “є” чи “існувати” в застосуванні до

культури означають не тільки матеріально-предметне буття, а й ідеальне, образне функціонування. Культура припускає наявність особливої суб'єктивної реальності, найпростішим прикладом якої є особливе світовідчуття чи менталітет. Тому, розглядаючи питання співвідношення поняття культури з історичною дійсністю, треба пам'ятати, що соціальна реальність людини має два виміри – предметно-речовий та ідеально-образний.

Культура має власні рівні й закони розвитку та функціонування, які зумовлені її соціальним характером. Створюючи нові культурні твори в процесі практичної чи теоретичної діяльності, матеріального або духовного виробництва, люди засвоюють знання й досвід, набуті попередніми поколіннями, а потім передають їх своїм нащадкам. Законом розвитку культури є її спадковість, а законом функціонування – засвоєння і збереження етнокультурного досвіду та передавання його наступним поколінням.

Градація рівнів культури також умовна, оскільки зумовлені внутрішні зв'язки між ними. Так, сучасна культурологія виділяє традиційний і новаторський рівні будь-якої культури, підкреслюючи, що саме завдяки єдності перервного і неперервного можна виділяти в культурі певні етапи й періоди її розвитку, навіть цілі епохи та цивілізації.

Суспільство виробляє різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей – вихованням, навчанням, освітою, мовою, традиціями та звичаями, найкращі зразки яких наслідуються або копіюються. Такі способи називаються традиційними формами ретрансляції культури. У ході історії відбувається не лише оволодіння набутим досвідом, а й подальший розвиток і вдосконалення культури, коли створюються нові цінності, змінюються традиційні форми передачі та засвоєння культури. Особливо це помітно в перехідні періоди історії людства, коли новаторські методи створення нових соціокультурних цінностей супроводжуються не тільки нехтуванням, а й запереченням культурних надбань минулих періодів.

Найбільш узагальнено в науці виділяють рівні культури за спеціалізованими аспектами її функціонування: професійним (висока, або елітарна, культура), утилітарним (масова, або низька, культура) і непрофесійним (народна, або побутова, культура). Якщо елітарна й особливо побутова культури мають пряму спрямованість щодо збереження духовності й оперують для цього традиційними засобами, то масова культура спирається переважно на новаторські можливості сучасної цивілізації.

Можливим є поділ культури за організаційними формами її існування та функціонування, до яких, насамперед, належать держава, церква, школа, сім'я тощо. Культуротвірний зміст їх зводиться до виховання людини, формування всебічно розвиненої особистості та громадянина, поступу суспільства по шляху свободи, демократії, соціального прогресу, хоч в історії відомі приклади, коли ці інститути були знаряддям поневолення, пригнічення свободи, гальмували суспільний розвиток.

Залежно від того, що береться за основу при визначенні специфіки прояву цінностей і норм – окрема особа, група людей чи суспільство взагалі, – в структурі культури виділяють її особистісний, колективний та суспільний рівні. До особистісного рівня належать знання, переконання, світогляд тощо. Колективні цінності можуть охоплювати духовні та практичні пріоритети у сфері політики, релігії, художньо-образної діяльності тощо. У свою чергу, внутрішній світ людини повинен бути наповнений глибиною сприйняття історичного часу й простору, пройнятий толерантністю до людства. Втрата цих якостей завжди призводила до страшних катаклізмів як окремих людей, так і цілих народів. Діалектичний зв'язок у функціонуванні всіх цих рівнів є запорукою формування висококультурної особистості, її повної гармонії з навколишнім світом [2, с. 58–60].

Поява нової формації суспільства, а саме “інформаційного суспільства”, тобто суспільства з інформаційним типом соціальної організації, веде до суттєвих змін у плинні соціальних процесів і в структурі суспільних відносин. Це, в свою чергу, торкається глибинних основ суспільства, різних соціальних груп і кожного окремо взятого індивіда. Що стосується людини, то відбувається зміна її свідомості, ціннісних орієнтацій, рівня мислення, структури діяльності. В суспільстві, в першу чергу, відбувається трансформація пластів культури, їх реорганізація та синтез нових елементів. Сучасна культура стає неосяжною, вона універсалізується, операціоналізується й охоплює суспільство в цілому.

Становлення інформаційного суспільства трактується як становлення нової культурно-цивілізаційної реальності. Концепція “інформаційного суспільства” вийшла із західної концепції “постіндустріального суспільства”. Програма інформатизації суспільства розроблялася в Японії, там була апробована перша у світі модель інформаційного суспільства. У Німеччині кібернетик Г. Браун опрацював концепцію “комп'ютерної демократії”. На Гавайях американський соціолог Г. Беккер проводив практичний експеримент із “теледемократії”. Вже в ході

проведення вказаних заходів були виявлені окремі фактори, що впливають на процес формування особистості та її інформаційну безпеку.

Наведемо деякі з існуючих визначень інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство – це децентралізована, така, що динамічно розвивається, система рівнозначних взаємопов'язаних підсистем: економіки, політики, культури (науки, технології, системи цінностей).

Інформаційне суспільство – соціальна система, в якій наукова інформація стає фактором соціально-економічних якісних змін; знання стає основною виробничою силою суспільства. Інформаційне суспільство відрізняється від суспільства, в якому домінують традиційна промисловість і сфера послуг, тим, що інформація, знання, інформаційні послуги та всі галузі, пов'язані з їх виробництвом, зростають більш швидкими темпами, стають домінуючими в економічному розвитку.

З позиції соціальної педагогіки, інформаційне суспільство – це суспільство, в якому на максимальному ступені будуть реалізовані можливості з виховання і навчання людини, а також всебічного розвитку особистості на основі інформації, що отримується та перероблюється. Перехід до інформаційного суспільства повинен супроводжуватися створенням потужної, глибоко ешелонованої системи освіти і розвитку в індивіда творчих здібностей, напрацювання високого інтелектуального потенціалу й потенціалу самодостатності.

Як вважає Ф. Н. Цирдя, саме інформація орієнтує індивіда в соціальній дійсності, впливає на формування та виховання особистості, визначає її поведінку, сприяє побудові внутрішньої моделі зовнішнього світу. Безпосереднє доведення такої інформації до кожної окремо взятої особистості здійснює суспільна система, яку умовно можна уявити у вигляді трьох елементів: культура, освіта, засоби масової інформації.

Визначаючою в цій триаді, безумовно, є культура. Адже саме вона містить духовні основи розвитку людини, визначає морально-етичні риси майбутньої особистості. При цьому спостерігається міцний зв'язок між культурою й інфофондом. Останній є своєрідним інформаційним прототипом культури. Він містить всі знання, які входять до складу цієї культури. Кожне суспільство формує найбільш прийнятний для нього симбіоз культурних, релігійних, ціннісних, ідеологічних, світоглядних та інших настанов. Культура може впливати на особистість як безпосередньо (шляхом встановлення правил, схем, моделей поведінки), так і опосередковано (через систему освіти, ЗМІ).

У культурі інформаційного суспільства створюються умови гуманізації навколишнього світу в культурному єдиному просторі. Культура інформаційного суспільства як нормативне явище формує спосіб соціальної регуляції суспільства. У процесі інкультурації, освоєння культури людина долучається до культурних норм, цінностей, традицій, знайомиться з “правилами гри” соціокультурного буття.

Будь-яка інтелектуальна діяльність в умовах інформаційного суспільства, зокрема інформаційно-аналітична діяльність, детермінує особливий вид спеціалізованої культури – інформаційну культуру.

Інформаційна культура виступає у двох проявах – суспільному (соціальному) й особистісному. Вона є одним із видів спеціалізованої культури і водночас містить у собі компоненти загальної та особистісної культури.

В соціальному аспекті інформаційна культура є системою матеріальних і духовних засобів забезпечення єдності та гармонії у взаємовідносинах людини і суспільства, інформаційного середовища. Інформаційна культура виступає як об’єднуюча, інтегруюча категорія. Вона є проявом особистісного інтелектуального потенціалу. Наразі інформаційна культура разом з іншими видами галузевих культур (мовна культура, педагогічна культура, правова культура, екологічна культура тощо), лише відшукують своє місце, визначають власні функції, як у загальнолюдській культурі, так і в тих напрямках науки, знання з яких вони представляють [5, с. 20–24].

Таким чином, у сучасних умовах інформаційного суспільства та набуття інформацією важливої ролі в суспільних відносинах особлива увага приділяється новій ланці культури особистості, такої як інформаційна культура, яка спрямована на підвищення ефективності процесів, сприйняття інформації індивідом. Інформаційну культуру не можна розглядати у відриві від трансформацій, що відбуваються у сучасному суспільстві. В цих умовах значно зростає роль інформаційного компонента взагалі та інформаційної культури, зокрема в навчанні й вихованні особистості.

Проте сутність і специфіка інформаційної культури особистості ще остаточно не з’ясовані в педагогічній теорії, а технології формування інформаційної культури не отримали достатньої реалізації в соціально-виховній роботі закладів освіти. Тому постає необхідність у подальшому дослідженні процесу формування інформаційної культури підростаючого покоління, як чинника гуманізації сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. *Гриценко В. С.* Людина і культура: навч. посіб. / В. С. Гриценко. – К. : Либідь, 2000. – 368 с.
2. *Ильганаева В. А.* Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В. А. Ильганаева // Бібліографія. Документознавство. Інформологія. – Вип. 1. – 2004. – С. 58–62.
3. *Коряковцева Н. А.* Информационная культура – культура нового типа / Н. А. Коряковцева // Мир библиографии. – Вип. 1. – 2009. – С. 58–67.
4. *Тюрменко С. Б.* Культурологія: теорія та історія культури: навч. посіб. / С. Б. Тюрменко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
5. *Хмельницький О. О.* Інформаційна культура: Підготовка кадрів до інформаційної роботи: навч. посіб. / О. О. Хмельницький. – К. : КНТ, 2007. – 200 с.